

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ТА РЕСУРСНІСТЬ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В КЛІНІЧНІЙ ПРАКТИЦІ ПСИХОЛОГА

Кихтюк Оксана

Волинський національний університет ім. Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

kuhtuik.oksana@vnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8569-1896>

Федотова Тетяна

Волинський національний університет ім. Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

Fedotova.Tetiana@vnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1975-9925>

Кульчицька Анна

Волинський національний університет ім. Лесі Українки
м. Луцьк, Україна

kulchucka.anna@vnu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1350-6556>

Мета. Теоретичний аналіз наукових доробків з питання ресурсів батьків дітей з особливими освітніми потребами (ООП) в сучасних соціальних умовах життя в Україні, особливості роботи клінічного психолога із цією категорією осіб. Провести емпіричне дослідження ресурсності батьків дітей з особливими освітніми потребами. Визначити перспективи наукових пошуків, шляхів та методів психологічної підтримки батьків дітей із особливими потребами та подальшого врахування отриманих результатів у викладанні таких дисциплін як «Соціальна психологія», «Клінічна психологія», «Психологічна підтримка в медичних закладах», «Психологія мотивацій та емоцій».

Методи. Науково-теоретичний аналіз літератури з проблеми психологічної підтримки, виховання та ресурсності батьків дітей з особливими потребами. Онлайн опитування на платформі Google, використовувались методики : психологічна ресурсність особистості (О. Штепа), шкала резильєнтності Коннора-Девідсона (cd-risc-10), копінг-тест Лазаруса, із математичною обробкою даних.

Результати. Аналіз наукових розвідок у наукових джерелах батьківства дітей з особливими освітніми потребами (ООП) дозволяє виділити типові фази,

через які проходять батьки після народження або діагностування особливих потреб у дитини. Ці етапи є відображенням складного психологічного шляху прийняття та адаптації, що має значний вплив на функціонування усієї родини. Результати емпіричного дослідження підтверджують, що психологічна ресурсність батьків є ключовим фактором, що визначає їхні стратегії подолання стресу та адаптації до виховання дитини з особливими потребами. Виявлені чіткі кореляційні патерни на різних рівнях ресурсності, що підкреслюють необхідність диференційованого підходу у наданні психологічної підтримки. Для батьків з низьким рівнем ресурсності пріоритетом має бути розвиток базових копінг-навичок та зміцнення внутрішніх опор, тоді як для батьків з високим рівнем ресурсності акцент може бути зроблений на підтримці їхнього потенціалу до саморозвитку та подальшого зміцнення адаптивних стратегій. Отримані дані є основою для розробки та імплементації більш ефективних та цілеспрямованих програм психологічного супроводу сімей з дітьми з ООП.

Висновки. Психологічна підтримка та розвиток ресурсності батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами (ООП), є багатограним і динамічним процесом. У клінічній практиці психолога цей процес вимагає інтегрованого підходу, що охоплює як індивідуальні, так і системні аспекти функціонування родини.

Ключові слова: інклюзія, освіта, стрес, ресурси, психологічна допомога.

Oksana Kyhtuik, Tetiana Fedotova, Anna Kulchucka. Psychological Support and Resources for Parents of Children with Special Educational Needs in the Clinical Practice of a Psychologist.

Purpose. Theoretical analysis of scientific works on the issue of resources of parents of children with special educational needs (SEN) in modern social conditions of life in Ukraine, features of the work of a clinical psychologist with this category of persons. To conduct an empirical study of the resourcefulness of parents of children with special educational needs. To determine the prospects of scientific research, ways and methods of psychological support of parents of children with special needs and further consideration of the results obtained in teaching such disciplines as «Social Psychology», «Clinical Psychology», «Psychological Support in Medical Institutions», «Psychology of Motivations and Emotions».

Methods. Scientific and theoretical analysis of the literature on the problem of psychological support, upbringing and resourcefulness of parents of children with special needs. Online survey on the Google platform. The following methods were used: psychological resourcefulness of the individual (O. Shtepa), Connor-Davidson Resilience Scale (cd-risc-10), Lazarus Coping Test, with mathematical data processing.

Results. The analysis of scientific research in scientific sources on parenting children with special educational needs (SEN) allows us to identify typical phases that parents go through after the birth or diagnosis of special needs in their child. These stages reflect a complex psychological path of acceptance and adaptation, which has a significant impact on the functioning of the entire family. The results of

the empirical study confirm that the psychological resourcefulness of parents is a key factor determining their strategies for coping with stress and adapting to raising a child with special needs. Clear correlation patterns were identified at different levels of resourcefulness, which emphasize the need for a differentiated approach to providing psychological support. For parents with a low level of resourcefulness, the priority should be the development of basic coping skills and strengthening internal supports, while for parents with a high level of resourcefulness, the emphasis can be placed on supporting their potential for self-development and further strengthening adaptive strategies. The obtained data are the basis for the development and implementation of more effective and targeted psychological support programs for families with children with special educational needs (SEN).

Conclusions. Psychological support and development of resourcefulness of parents raising children with special educational needs (SEN) is a multifaceted and dynamic process. In the clinical practice of a psychologist, this process requires an integrated approach that covers both individual and systemic aspects of family functioning.

Keywords: inclusion, education, stress, resources, psychological help.

Вступ. Клінічна практика психолога з батьками дітей з особливими освітніми потребами (ООП) — це не просто надання допомоги, а створення довгострокового партнерства, спрямованого на зміцнення родини та її адаптацію до життя з особливою дитиною. Дослідження щодо ресурсності особистості батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами (ООП), є надзвичайно актуальними, особливо в умовах сучасності (наприклад, воєнного стану в Україні), коли виклики для таких родин стають ще більш значущими. Виховання дитини з особливими освітніми потребами (ООП) є процесом, що супроводжується значними психоемоційними, соціальними та економічними викликами для батьків. Ці виклики набувають особливої гостроти, актуалізуючи потребу в глибокому науковому осмисленні у формі роботи та психологічної допомоги клінічного психолога для збереження чи формування ресурсності особистості батьків як ключового чинника їхньої адаптації та функціонування.

Мета дослідження: в результаті науково-теоретичний огляду літературних джерел та емпіричного дослідження ресурсності батьків дітей із особливим освітніми потребами окреслити сучасні прийдешні шляхи психологічної допомоги та підтримки такій категорії осіб.

Методи та процедура дослідження: в емпіричному дослідженні проводилось онлайн, використовувались методики :

психологічна ресурсність особистості (О. Штепа), шкала резильєнтності Коннора-Девідсона (cd-risc-10), копінг-тест Лазаруса, із математичною обробкою даних. Вибірка була сформована впродовж 2024-2025 років, із залученням бази Центру комплексної реабілітації «Фенікс» для дітей з ураженнями ЦНС та онлайн груп підтримки батьків дітей із особливими освітніми потребами, загалом 66 осіб.

Сучасні наукові доробки у цій галузі виходять за межі традиційного фокусу на дефіцитах, зосереджуючись на внутрішніх та зовнішніх ресурсах, що сприяють резилієнтності та благополуччю (Figueiredo & Pereira, 2025; Griffin et al., 2024; Issabayeva et al., 2024). Так, О. Реброва вивчає специфіку батьківсько-дитячих відносин у родинях, які виховують дітей з ООП, а також психологічний супровід батьків дітей раннього віку з особливими освітніми потребами. Її роботи акцентують на важливості раннього втручання та підтримки батьків у подоланні психологічних труднощів (Реброва, 2017; 2020). Дослідженням особливостей взаємодії батьків дітей із розладами аутистичного спектра (РАС) займається Т. Скрипник, що є однією із найбільш складних категорій ООП і вимагає специфічних підходів до підтримки батьків (Скрипник, 2014). До вивчення психологічної допомоги родинам, які виховують дітей з ДЦП та аутизмом, аналізуючи потреби батьків та ефективні стратегії підтримки зосереджені праці А. Душки. Авторка зазначає, що у роботі з дітьми з розладами аутистичного спектру (РАС) основним фокусом допомоги є сім'я дитини. На її думку, робота психолога має бути спрямована на психоедукацію батьків, надання психологічної підтримки, допомогу їм розуміти дитину та створювати оптимальні умови для її розвитку. Особливо виділяється роль психолога у оптимізації самосвідомості батька/матері та переструктуруванні їхньої ієрархії життєвих цінностей, що є глибокою клінічною роботою. А. Душка наголошує на «шокових» та «пролонгованих» травмах батьків, що викликають емоційгенні розлади, страх, невпевненість та депресію (Душка, 2018; 2019).

Відома своїми роботами з інклюзивної освіти Н. Колупаєва, у своєму путівнику для педагогів та батьків дітей з особливими освітніми потребами підкреслює важливість взаємодії сім'ї та освітнього середовища (Колупаєва, 2019). Дослідженням соціальної адаптації батьків, які виховують дітей з особливими потребами,

аналізуючи чинники, що впливають на їхнє психологічне благополуччя присвячена праця О. Конончук (Конончук, 2016). Дослідження потреб батьків, які виховують дітей з обмеженими можливостями, виявляючи ключові проблеми, такі як матеріальні труднощі, потреба у відпочинку та працевлаштуванні висвітлювали науковці С. Шаховська, Д. Зак, Є. Волкова та інші (Шаховська, Дорофіна, 2023). Вивченням стресу та емоційного вигорання у батьків дітей з ООП присвячені праці М. Чайковської, котра пропонує шляхи їх подолання, наголошуючи про важливість психологічної підтримки педагогів, залучених до роботи з дітьми з ООП, формування у них психологічної готовності до роботи через профілактику емоційного вигорання, яке часто зустрічається у цій професійній сфері. Вона пропонує приклади такої підтримки як соціально-психологічні тренінги, круглі столи, конференції, семінари, а також психолого-педагогічні вправи та завдання як для батьків так і вихователів, вчителів (Чайковська, 2020).

Важливим науковим внеском у розуміння складної взаємодії між природою (генетикою) та вихованням (середовищем, оточенням) у формуванні особистості, зокрема її освітніх досягнень, було у описано у дослідженні на вибірці близнюків, яке акцентує увагу на тому, що розуміння освітньої нерівності вимагає врахування як соціальних ресурсів, так і генетичних впливів, а також їхньої взаємодії. Це розширює традиційні соціологічні підходи, інтегруючи біхевіоральну генетику для більш повного пояснення індивідуальних відмінностей в освіті. Використання реєстрових даних близнюків надає високу якість даних та статистичну потужність, що робить висновки більш надійними (Baier, Lang, 2019). Авторка Майрі Бартлі у своїй праці роз'яснює, що таке нерівність у здоров'ї та чим вона відрізняється від відмінностей у здоров'ї. Вона наголошує, що нерівність – це систематичні, несправедливі та запобіжні відмінності у стані здоров'я між різними соціальними групами, зосереджується на впливі соціально-економічного становища (дохід, житло, умови праці) на здоров'я; розглядає роль стресу, соціальної підтримки, контролю над власним життям та їхній вплив на біологічні процеси; аналізує вплив способу життя, шкідливих звичок та культурних норм, що поширюються у різних соціальних групах; підкреслює акумулятивний вплив несприятливих обставин протягом життя, починаючи з раннього дитинства (Bartley, 2004). Аналізуючи наукові

розвідки учених у цій проблематиці, можна виділити типові фази, через які проходять батьки після народження або діагностування особливих потреб у дитини. Ці етапи відображають складний психологічний шлях прийняття та адаптації, який має значний вплив на функціонування усієї родини. Як правило науковці виділяють, етапи батьківської реакції на народження дитини з особливими потребами: шок та розгубленість; заперечення та пошук альтернатив; усвідомлення та «хронічна печаль»; адаптація та гармонізація. (Ковальова, Варіна, 2020; Мілютіна, Івашова, 2017; Душка, 2017; 2020).

Сучасні трансформації в освітній системі України визначили **інклюзивну освіту** як пріоритетний напрямок розвитку (Колупаєва, 2019). Головними напрямками психологічної підтримки батьків чи психолого-педагогічного супроводу дітей з ООП є запобігання виникненню вторинних проблем у розвитку дитини з ООП через своєчасну діагностику та корекційні заходи; надання якісної та своєчасної підтримки для вирішення поточних проблем розвитку дитини, що дозволяє їй долати труднощі та рухатися вперед; розробка та реалізація індивідуальних психологічних програм та навчальних планів, адаптованих до унікальних потреб кожної дитини; навчання та розвиток психолого-педагогічної компетентності батьків, що дозволяє їм активно брати участь у освітньому процесі та сприяти розвитку дитини, оскільки, як підкреслює О. Реброва, психологічна готовність батьків до інтеграції дитини є запорукою успіху (Реброва, 2017; 2020).

Дослідження зарубіжних учених засвідчило міру генетичних факторів та різні аспекти середовища (сімейне, унікальне) і як вони впливають на психологічну ресурсність батьків, характеристики адаптації дітей з ООП та яким чином генетичні схильності батьків можуть взаємодіяти з їхнім середовищем (наприклад, з наявністю соціальної підтримки або стресових факторів), формуючи їхню ресурсність, чи можливо змінюються ці впливи в залежності від різних соціальних чи психологічних змінних шлях до вивчення пропонується у дослідженнях (Bates, Maes, Neale, 2019).

Учені (Bør, Øverland, Lundervold, Hysing, 2012), виявили зв'язок між соціально економічним статусом (СЕС) та проблемами психічного здоров'я: чим нижчий СЕС, тим вища ймовірність виникнення проблем. Автори засвідчили, що емоційне благополуччя

батьків та їхні практики виховання є потенційними механізмами, через які низький СЕС асоціюється з проблемами психічного здоров'я дітей. Акцент на ролі емоційного благополуччя батьків та їхніх практик виховання як медіаторів між низьким СЕС та проблемами психічного здоров'я дітей є ключовим. Це має пряме значення для розробки програм підтримки, які зосереджуються не лише на матеріальних аспектах, а й на психологічному стані батьків та їхніх виховних стратегіях. Результати дослідження підкреслюють необхідність соціальної політики, спрямованої на зменшення економічної нерівності та підтримку сімей з низьким доходом. Інвестиції у підтримку психічного здоров'я батьків та розвиток позитивних виховних практик можуть мати значний опосередкований вплив на ресурсність батьків та психічне здоров'я дітей.

Проведене емпіричне дослідження психологічної ресурсності батьків дітей з ураженнями центральної нервової системи (ЦНС) охопило 66 респондентів віком 25-45 років, дозволило глибше вивчити взаємозв'язки між різними аспектами їхньої ресурсності та обраними стратегіями подолання стресу. За результатами емпіричного дослідження, учасники були розподілені на три групи за рівнем психологічної ресурсності. Це дозволило виявити специфічні кореляційні патерни, що відображають унікальні психологічні динаміки в кожній групі.

У батьків з низьким рівнем психологічної ресурсності виявлено суперечливі та часто дезадаптивні кореляційні зв'язки, що свідчить про їхню вразливість до стресу та обмежені можливості ефективного подолання викликів. Ресурс «упевненість у собі» демонструє помірний, але статистично значущий зв'язок із самозвинуваченням ($r=0,65, p<0,01$), катастрофізацією ($r=0,64, p<0,01$) та залученістю у справу ($r=0,63, p<0,01$). Це може вказувати на те, що навіть за наявності певної внутрішньої впевненості, ці батьки схильні до самокритики, перебільшення негативних аспектів ситуації, а їхня залученість у виховання дитини може мати характер гіперопіки або боротьби, а не конструктивного прийняття.

Розгляд ситуації в перспективі позитивно корелює із самоконтролем ($r=0,63, p<0,01$). Це означає, що здатність бачити майбутнє та планувати певною мірою сприяє втриманню контролю над емоціями та поведінкою.

Копінг-стратегія "прийняття" пов'язана з ресурсом «успіх» ($r=0,65, p<0,01$) та пошуком соціальної підтримки ($r=0,64, p<0,01$). Це може свідчити про те, що коли такі батьки все ж таки досягають певних успіхів (навіть невеликих) або отримують допомогу, це сприяє прийняттю ситуації, що може бути тимчасовим полегшенням. Зворотні кореляції у ресурсі «робота над собою» має сильний зворотний зв'язок із катастрофізацією ($r=-0,65, p<0,01$). Це підкреслює, що чим менше ці батьки схильні до саморозвитку та внутрішньої трансформації, тим більше вони схильні перебільшувати негативні аспекти ситуації. Ресурс «віра в добро» негативно корелює зі звинуваченням інших ($r=-0,65, p<0,01$) та копінгом «втечі-уникнення» ($r=-0,64, p<0,01$). Це вказує на те, що відсутність віри в позитивні результати або доброти світу сприяє перекладанню відповідальності на інших та уникненню проблем. Середній рівень психологічної ресурсності (орієнтовно 32-33 респонденти). Для батьків із середнім рівнем ресурсності характерні більш адаптивні кореляційні патерни, що свідчить про їхню здатність знаходити баланс між зовнішньою підтримкою та внутрішніми зусиллями. Уміння використовувати власні ресурси позитивно пов'язане із залученістю ($r=0,45, p<0,01$). Це свідчить про те, що усвідомлення та використання своїх можливостей сприяє активній та конструктивній участі у вихованні дитини. Ресурс «робота над собою» демонструє помірний зв'язок із копінгам «прийняття відповідальності» ($r=0,47, p<0,01$) та самоконтролем ($r=0,45, p<0,01$). Це підкреслює, що прагнення до самовдосконалення сприяє усвідомленню своєї ролі та здатності контролювати власні реакції. Загальний показник психологічної ресурсності має помірні кореляції з пошуком соціальної підтримки ($r=0,46, p<0,01$) та позитивним перефокусуванням ($r=0,46, p<0,01$). Це вказує на те, що чим вищий загальний рівень ресурсності, тим частіше батьки звертаються за допомогою та знаходять позитивні аспекти у складній ситуації. Ресурс «самореалізація у професії» корелює з перефокусуванням на плануванні ($r=0,48, p<0,01$). Це може свідчити, що можливість реалізуватися у професійній сфері допомагає батькам краще планувати та організовувати своє життя та догляд за дитиною. Знання власних ресурсів має зворотний зв'язок із самозвинуваченням ($r=-0,48, p<0,01$) та копінгом «втечі-уникнення» ($r=-0,46, p<0,01$). Це показує, що краще розуміння своїх сильних сторін знижує схильність

до самокритики та уникнення проблем. Батьки з високим рівнем психологічної ресурсності (17-18 респондентів) демонструють найбільш адаптивні та зрілі кореляційні патерни, що свідчить про їхню ефективність у подоланні стресу та здатність до особистісного зростання. Уміння використовувати власні ресурси тісно пов'язане з копінгами «прийняття відповідальності» ($r=0,60, p<0,01$) та зосередженістю на думках ($r=0,60, p<0,01$). Це означає, що висока саморегуляція та усвідомлене використання власних можливостей сприяє зрілому прийняттю відповідальності та рефлексії. Ресурс «робота над собою» демонструє сильний зв'язок із самомотивацією ($r=0,63, p<0,01$) та самоконтролем ($r=0,65, p<0,01$). Ці результати підкреслюють, що постійне прагнення до самовдосконалення є джерелом внутрішньої мотивації та ефективного контролю поведінки. Знання власних ресурсів корелює з позитивною переоцінкою ($r=0,63, p<0,01$). Це свідчить про те, що глибоке розуміння своїх сильних сторін дозволяє батькам переосмислювати складні ситуації у більш конструктивному світлі. Загальний показник психологічної ресурсності має сильні кореляції з перефокусуванням на плануванні ($r=0,64, p<0,01$) та розглядом ситуації в перспективі ($r=0,65, p<0,01$). Це вказує на те, що чим вищий загальний рівень ресурсності, тим частіше батьки використовують проактивні стратегії, орієнтовані на майбутнє та пошук рішень. Також, знання власних ресурсів має сильний зворотний зв'язок із низьким рівнем звинувачення інших ($r=-0,62, p<0,01$). Це підкреслює, що здатність усвідомлювати та використовувати власні ресурси значно зменшує схильність до перекладання відповідальності на оточуючих. Чіткіші патерни кореляцій з меншим рівнем значущості ($p<0,01$ замість $p<0,05$) вказують на більш сильну та стабільну взаємозалежність між змінними, що є цінним для розробки цілеспрямованих програм психологічної підтримки.

Ці результати підкреслюють важливість диференційованого підходу до психологічного супроводу батьків, враховуючи їхній індивідуальний рівень психологічної ресурсності. Для батьків з низьким рівнем необхідно зосередитися на розвитку базових копінг-навичок та зміцненні внутрішньої віри, тоді як для батьків з високим рівнем ресурсності можна акцентувати увагу на підтримці їхнього лідерського потенціалу та здатності до саморозвитку.

Висновки. Психологічна підтримка та розвиток ресурсності батьків дітей з ООП у клінічній практиці психолога є багатограним процесом, що вимагає: оцінки не лише стану дитини, а й психологічного стану батьків, їхніх ресурсів, копінг-стратегій, стилю виховання та сімейних динамік. Перспективою наукових пошуків вбачаємо у дослідження ефективності та доступності дистанційних форматів психологічної підтримки, особливо в умовах обмеженого доступу до очних консультацій, аналіз ефективності та механізмів дії груп взаємо підтримки та психотерапевтичних груп для батьків, зокрема онлайн-форматів; розробка та оцінка ефективності програм, спрямованих на підвищення психолого-педагогічної компетентності батьків та їхньої обізнаності про ООП. Проведення досліджень, що відстежують зміни у рівні психологічної ресурсності та адаптації батьків протягом тривалого часу (роками), що дозволить виявити ключові переломні моменти та фактори, що впливають на довгостроковий прогноз.

Література

1. Душка, А. М. (2018). Психологічна допомога сім'ям, які виховують дітей з ДЦП. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, (13), 76–83.
2. Душка, А. М. (2019). Психологічні особливості матерів, що виховують дітей з розладами аутистичного спектру. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*, (15), 143–150. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719568/1/%D0%97%D0%B1_15_2019.pdf
3. Ковальова, О., & Варіна, Г. (2020). Концептуалізація сімейноцентрованого підходу в процесі розвитку адаптивних ресурсів батьків, які виховують дітей з особливими потребами. У *Topical Issues of Society Development in the Turbulence Conditions: Conference Proceedings of the International Scientific Online Conference* (pp. 351–360).
4. Колупаєва, Н. П. (2019). *Інклюзивна освіта: від теорії до практики*. Міністерство освіти і науки України. <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/inklyuzivne-navchannya/posibniki/inklyuziyavnz.pdf>
5. Конончук, О. В. (2016). Соціальна адаптація батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*, (3), 154–161.
6. Мілютіна, К. Л., & Івашова, О. О. (2017). Вплив батьківського ставлення до дітей із розладами аутистичного спектру на перспективу інклюзивного навчання. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки»*, 5(1), 98–102.
7. Реброва, О. М. (2017). Психологічна готовність батьків до інтеграції дитини з особливими освітніми потребами в інклюзивне середовище. *Проблеми сучасної психології*, (35), 237–245. <https://doi.org/10.30890/2567-5273.2024-32-00-012>
8. Реброва, О. М. (2020). Психологічний супровід батьків дітей раннього віку з особливими освітніми потребами. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка, соціальна робота*, (1), 164–168. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.4.24>
9. Скрипник, Т. В. (2014). Діти з аутизмом в інклюзії. *Проблеми сучасної психології*, (24), 212–224.

10. Столярик, О. Ю., & Семигіна, Т. В. (2022). Сімейноцентричний підхід до підтримки родин, які виховують дітей з ментальними порушеннями. У *Репрезентація освітніх досягнень, масмедіа та роль філології у сучасній системі наук* (2-ге вид., с. 115–118). Вінниця.
11. Трубавіна, І. В. (2017). *Соціально-педагогічна робота з сім'ями, які виховують дітей з особливими потребами*.
12. Ходаківська, О. С. (2014). Психологічні особливості сім'ї з дитиною-інвалідом. *Теорія і практика сучасної психології*, (5), 232–237.
13. Чайковська, М. А. (2020). Емоційне вигорання батьків, які виховують дітей з особливими освітніми потребами: причини та шляхи подолання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*, (1), 101–105.
14. Шаховська, С. Ю., & Дорофіна, М. В. (2023). Соціальна робота з сім'ями, які виховують дитину з інвалідністю у територіальній громаді. *Ввічливість. Humanitas*, (2), 151–156. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.22>
15. Baier, T., & Lang, V. (2019). The social stratification of environmental and genetic influences on education: new evidence using a register-based twin sample. *Sociological Science*, 6, 143–171. <https://doi.org/10.15195/v6.a6>
16. Bartley, M. (2004). *Health inequality: An introduction to concepts, theories and methods*. Polity Press.
17. Bates, T. C., Maes, H., & Neale, M. C. (2019). umx: Twin and path-based structural equation modeling in R. *Twin Research and Human Genetics*, 22(1), 27–41. <https://doi.org/10.1017/thg.2019.2>
18. Bør, T., Øverland, S., Lundervold, A. J., & Hysing, M. (2012). Socioeconomic status and children's mental health: results from the Bergen child study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 47(10), 1557–1566. <https://doi.org/10.1007/s00127-011-0462-9>
19. Figueiredo, S., & Pereira, R. (2025). Marital Cohesion and Perceived Stress in Parents of Children with Special Educational Needs: A Study of the Impact on Couple Dynamics. *Children*, 12(4), 436. <https://doi.org/10.3390/children12040436>
20. Griffin, J., Paxman, J., Purle, K., & Lawrence, C. (2024). Flexischooling children with special educational needs: insights from a survey of parents and carers. *European Journal of Special Needs Education*, 1–17. <https://doi.org/10.1080/08856257.2024.2437901>
21. Issabayeva, Z., Sapargaliyeva, A., Shubayeva, G., Shalabayeva, K. and Ismagambetova, G. (2024) 'Psychological and Pedagogical Support for Parents of Children with Special Educational Needs'. *Continuity in Education*, 5(1), 66–75. <https://doi.org/10.5334/cie.103>

References

1. Dushka, A. M. (2018). Psykholohichna dopomoha simiam, yaki vykhovuiut ditei z DTsP. [Psychological support for families raising children with cerebral palsy]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy – Education of persons with special needs: ways to develop*, (13), 76–83. [in Ukrainian].
2. Dushka, A. M. (2019). Psykholohichni osoblyvosti materiv, shcho vykhovuiut ditei z rozladamy autystychnoho spektru. [Psychological Characteristics of Mothers Raising Children with Autism Spectrum Disorder. Education for Individuals with Special Needs: Pathways for Development]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy – Education of persons with special needs: ways to develop*, (15), 143–150. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/719568/1/%D0%97%D0%B1_15_2019.pdf [in Ukrainian].
3. Kovalova, O., & Varina, H. (2020). Kontseptualizatsiia simeinotsentrovanoho pidkhodu v protsesi rozvytku adaptivnykh resursiv batkiv, yaki vykhovuiut ditei z osoblyvymy potrebamy. [Conceptualization of a Family-Centered Approach in the Process of Developing Adaptive Resources for Parents Raising Children with Special Needs]. *Topical Issues of Society Development*

in the Turbulence Conditions: Conference Proceedings of the International Scientific Online Conference (pp. 351–360). [in Ukrainian].

4. Kolupaieva, N. P. (2019). Inkluzivna osvita: vid teorii do praktyky. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. [Inclusive Education: From Theory to Practice. Ministry of Education and Science of Ukraine]. [in Ukrainian]

5. Kononchuk, O. V. (2016). Sotsialna adaptatsiia batkiv, yaki vykhovuiut ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Social Adaptation of Parents Raising Children with Special Educational Needs]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedagogichni nauky – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Luhansk. Pedagogical Sciences*, (3), 154–161. [in Ukrainian].

6. Miliutina, K. L., & Ivashova, O. O. (2017). Vplyv batkivskoho stavlennia do ditei iz rozladamy autystychnoho spektru na perspektyvu inkluzyvnoho navchannia [The Impact of Parental Attitudes Towards Children with Autism Spectrum Disorder on the Prospect of Inclusive Education]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriiia «Psykhologichni nauky» - Scientific Herald of Kherson State University. Series «Psychological Sciences»*, 5(1), 98–102. [in Ukrainian].

7. Rebroya, O. M. (2017). Psykhologichna hotovnist batkiv do intehratsii dytyny z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v inkluzyvne seredovyshche [Psychological Readiness of Parents for the Integration of a Child with Special Educational Needs into an Inclusive Environment] *Problemy suchasnoi psykhologii – Problems of modern psychology*, (35), 237–245. <https://doi.org/10.30890/2567-5273.2024-32-00-012> [in Ukrainian].

8. Rebroya, O. M. (2020). Psykhologichnyi suprovod batkiv ditei rannoho viku z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Psychological Support for Parents of Young Children with Special Educational Needs]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia: Pedagogika, sotsialna robota – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Pedagogy, Social Work*, (1), 164–168. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2021.4.24> [in Ukrainian].

9. Skrypnyk, T. V. (2014). Dity z autyzmom v inkluzii [Children with Autism in Inclusion]. *Problemy suchasnoi psykhologii – Problems of modern psychology*, (24), 212–224. https://elibrary.kubg.edu.ua/30195/13/T_Skrypnyk_DAIKU_IL.pdf [in Ukrainian].

10. Stoliaryk, O. Yu., & Semyhina, T. V. (2022). Simeinotsentrychnyi pidkhid do pidtrymky rodyn, yaki vykhovuiut ditei z mentalnymy porushenniamy [Family-Centric Approach to Supporting Families Raising Children with Mental Disabilities]. *Reprezentatsiia osvity dosiahnen, masmedia ta rol filologii u suchasni systemi nauk – Representation of educational achievements, mass media and the role of philology in the modern system of sciences* (2-he vyd., s. 115–118). Vinnytsia. [in Ukrainian].

11. Trubavina, I. V. (2017). Sotsialno-pedagogichna robota z simiamy, yaki vykhovuiut ditei z osoblyvymy potrebamy [Socio-Pedagogical Work with Families Raising Children with Special Needs]. [in Ukrainian].

12. Khodakivska, O. S. (2014). Psykhologichni osoblyvosti simi z dytynoiu-invalidom [Psychological Characteristics of a Family with a Child with a Disability. Theory and Practice of Modern Psychology]. *Teoriia i praktyka suchasnoi psykhologii – Theory and practice of modern psychology*, (5), 232–237. [in Ukrainian]

13. Chaikovska, M. A. (2020). Emotsiine vyhorannia batkiv, yaki vykhovuiut ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy: prychny ta shliakhy podolannia [Emotional Burnout in Parents Raising Children with Special Educational Needs: Causes and Ways to Overcome It]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia: Psykhologhiia – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Psychology*, (1), 101–105. [in Ukrainian]

14. Shakhovska, S. Yu., & Dorofina, M. V. (2023). Sotsialna robota z simiamy, yaki vykhovuiut dytynu z invalidnistiu u terytorialni hromadi [Social Work with Families Raising a

Child with a Disability in a Territorial Community]. *Vvichlyvist. Humanitas – Politeness. Humanitas*, (2), 151–156. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.22> [in Ukrainian]

15. Baier, T., & Lang, V. (2019). The social stratification of environmental and genetic influences on education: new evidence using a register-based twin sample. *Sociological Science*, 6, 143–171. <https://doi.org/10.15195/v6.a6>

16. Bartley, M. (2004). *Health inequality: An introduction to concepts, theories and methods*. Polity Press.

17. Bates, T. C., Maes, H., & Neale, M. C. (2019). umx: Twin and path-based structural equation modeling in R. *Twin Research and Human Genetics*, 22(1), 27–41. <https://doi.org/10.1017/thg.2019.2>

18. Bøe, T., Øverland, S., Lundervold, A. J., & Hysing, M. (2012). Socioeconomic status and children's mental health: results from the Bergen child study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 47(10), 1557–1566. <https://doi.org/10.1007/s00127-011-0462-9>

19. Figueiredo, S., & Pereira, R. (2025). Marital Cohesion and Perceived Stress in Parents of Children with Special Educational Needs: A Study of the Impact on Couple Dynamics. *Children*, 12(4), 436. <https://doi.org/10.3390/children12040436>

20. Griffin, J., Paxman, J., Purle, K., & Lawrence, C. (2024). Flexischooling children with special educational needs: insights from a survey of parents and carers. *European Journal of Special Needs Education*, 1–17. <https://doi.org/10.1080/08856257.2024.2437901>

21. Issabayeva, Z., Sapargaliyeva, A., Shubayeva, G., Shalabayeva, K. and Ismagambetova, G. (2024) Psychological and Pedagogical Support for Parents of Children with Special Educational Needs. *Continuity in Education*, 5(1), 66–75. <https://doi.org/10.5334/cie.103>

Received: 29.03.2025

Accepted: 27.04.2025